

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Over het autoritarisme van de arbeidersklass

Middendorp, C.P.; Meloen, J.D.

Citation

Middendorp, C. P., & Meloen, J. D. (1989). Over het autoritarisme van de arbeidersklass. *Acta Politica*, 24: 1989(1), 83-96. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449743>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449743>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Commentaar en discussie

Over het autoritarisme van de arbeidersklasse

C.P. Middendorp en J.D. Meloen

1. Inleiding

Een belangrijke nieuwe impuls aan de discussie over het 'working class authoritarianism' (zie bij voorbeeld Lipset 1959) is onlangs gegeven door Dekker en Ester (1986). Hun stelling komt er (zeer in het kort) op neer dat de arbeidersklasse niet of nauwelijks meer autoritair is dan andere klassen... mits een 'theoretisch gefundeerd en met enige zorg geoperationaliseerd begrip van sociale klasse' wordt gehanteerd (Dekker en Ester 1986: 7). Te veel is huns inziens de these van Lipset (1959) bestreden op basis van kritiek op de metingen van autoritarisme (Adorno e.a. 1950; zie Miller en Riesman 1961; Lipsitz 1965; Grabb 1979); te weinig aandacht is volgens hen gegeven aan de meting van het klassebegrip.

Recente conceptualisering van het klassebegrip door Wright (1979, 1985) bieden volgens de auteurs mogelijkheden om de these van Lipset dat de arbeidersklasse autoritairder zou zijn dan andere klassen, opnieuw kritisch te bezien vanuit die invalshoek.

Zij zijn van mening dat zij op grond van hun bevindingen de conclusie kunnen trekken dat de arbeidersklasse – mits geoperationaliseerd volgens de conceptualisering van Wright (1979, 1985) – 'zich geenszins systematisch onderscheidt van andere sociale klassen door proportioneel hogere autoritarismeniveaus. Op geen enkele manier kon worden aangetoond dat de arbeidersklasse het monopolie heeft op autoritaire denkbeelden' (Dekker en Ester 1986: 27).

Afgezien van het feit dat de hypothese dat de arbeidersklasse gemiddeld hogere scores vertoont op metingen voor autoritarisme (en daarmee samenhangende attituden) dan andere klassen, geenszins impliceert dat de arbeidersklasse 'het monopolie zou hebben' op deze opvattingen, willen wij hieronder niettemin nader onderzoeken in welke mate personen welke volgens de conceptualisering van Wright tot de arbeidersklasse moeten worden gerekend, meer autoritair zijn dan personen in andere klassen.

Wij willen dit doen om twee redenen. Ten *eerste* is de bevinding dat de arbeidersklasse niet of nauwelijks meer autoritair is dan andere klassen niet alleen strijdig met Lipset's hypothese, maar ook met al het onderzoek dat gebruik maakt van de traditionele klasse-indicatoren (zie ook O'Neil 1982). Daaruit blijkt steeds een wat hogere (maar geen dramatisch hoge) gemiddelde autoritarismescore voor de lagere sociale klassen, hetgeen ook door Dekker en Ester wordt gesignaleerd. Het verschil met de resultaten op basis van de klassenindelingen van Wright vereist dan een nadere verklaring. Dit hangt samen met de *tweede* reden voor onze nadere analyse: voorafgaand aan de beoordeling van de relatie tussen autoritarisme en sociale klasse dient de *empirische validiteit* van de klassenindelingen volgens Wright vastgesteld te worden. Dekker en Ester verwijzen zowel op theoretisch als empirisch niveau naar de desbetreffende literatuur, maar geven weinig nadere informatie over hun eigen bevindingen hieromtrent. Zij merken alleen op dat de klassenindelingen van Wright beter theoretisch gefundeerd zijn dan de traditionele klasse-indicatoren. Dit moge aanneemelijk lijken, hun opmerkelijke resultaat (het niet bestaan van een systematische relatie tussen autoritarisme en sociale klasse) kan, zolang het tegendeel niet is aangetoond, mede geweten worden aan onvoldoende empirische validiteit van Wrights klassenindelingen. Om dit uit te sluiten dient deze empirische validiteit nader te worden vastgesteld. Dit kan worden nagegaan door de relatie tussen de klassenindelingen van Wright en de meer traditionele indicatoren van sociale klasse zoals opleiding, inkomen, welstand en 'klasse-identificatie' (subjectieve klasse) nader te bezien.

Het is bij voorbeeld sinds de jaren vijftig (Meloën 1983) bekend – en dit wordt ook door Dekker en Ester niet bestreden, maar nogmaals aangetoond – dat van de sociale antecedenten met name *opleiding* een sterke relatie heeft met autoritarisme (een verkorte versie van de F-schaal; Adorno e.a. 1950) en 'autoritaire attitudes' zoals nationalisme, autoritaire opvoedingsstijl, conventionalisme ten aanzien van man-vrouwrollen (zie ook Middendorp 1978: 260-264). Indien mocht blijken dat de klassenindelingen van Wright geen of slechts een zwakke relatie met opleiding vertonen, dan zou men zich kunnen afvragen in welke mate deze indelingen in de huidige maatschappelijke verhoudingen als *valide* kunnen worden beschouwd – hoezeer zij ook theoretisch, vanuit neomarxistisch perspectief, zijn gefundeerd. Hetzelfde geldt voor de mate van samenhang van de klassenindelingen van Wright met de andere traditionele klasse-indicatoren – inkomen, welstand, klasse-identificatie (subjectieve klasse) –: zwakke of niet-lineaire verbanden zouden de validiteit van Wrights klassenindelingen ons inziens aantasten. De zwakke samenhang met autoritarisme zou dan aan dit gebrek aan validiteit geweten kunnen worden.

Op basis van een replicatie, gebruik makend van databestanden die ook deels door Dekker en Ester gebruikt zijn, willen wij hieronder de door hen gepresenteerde analyse nader uitwerken en hun bevindingen toetsen.¹

Eerst worden de klassenindelingen van Wright (zowel de 'oude' als de 'nieuwe'), kort besproken, waarna deze klassen worden gerelateerd aan de meer gebruikelijke indicatoren voor sociale klasse zoals opleiding, inkomen, welstand (interviewer-rating) en klasse-identificatie. Vervolgens zullen we aan de hand van de resultaten met betrekking tot de validiteit, de relatie van autoritarisme (korte F-schaal) en autoritaire attitudes met de klassenindelingen van Wright en de conventionele klasse-indicatoren nader onderzoeken.

2. De klassenindelingen van Wright

Wij volstaan hier met een korte aanduiding van de werkwijze van Wright (1979, 1985) onder verwijzing naar Dekker en Ester (1986: 7-11). In de oude indeling van Wright wordt eerst een onderscheid gemaakt tussen bourgeoisie, kleinburgerij en proletariaat:

- de *bourgeoisie* beschikt over eigendom van produktiemiddelen, de controle erover en zeggenschap over de arbeidskracht van anderen;
- de *kleinburgerij* (zelfstandigen) heeft eigendom en controle over produktiemiddelen, maar geen zeggenschap over andermans arbeidskracht;
- het *proletariaat* heeft geen van deze kenmerken.

Daarnaast onderscheidt Wright drie 'ambivalente' klassen die ontstaan zijn 'tijdens de ontwikkeling van het kapitalisme':

- *managers en supervisors*: dezen zijn vooral formeel geen eigenaar van de produktiemiddelen, maar hebben wel het gebruik ervan en zeggenschap over arbeidskrachten;
- *kleine werkgevers*, kleine zelfstandigen met enkele mensen personeel in dienst; en
- *semi-autonome werknemers* welke loonafhankelijk zijn maar wel een grote mate van vrijheid hebben in de vormgeving van werk en werkomstandigheden.

Er lopen bij Wright twee indelingscriteria door elkaar heen. Enerzijds het onderscheid *bezitters* (van produktiemiddelen) versus *loonafhankelijken*; anderzijds de tegenstelling '*kapitalistische produktie*' versus '*eenvoudige warenproduktie*'. Bezitters zijn de bourgeoisie, de kleine werkgevers en de kleine zelfstandigen ('kleinburgerij'; zonder personeel); de anderen zijn loonafhankelijk, maar hebben soms gebruik over produktiemiddelen

(managers, supervisors) dan wel een grote mate van vrijheid om hun werkomstandigheden te bepalen (semi-autonome werknemers).

Speciaal binnen de loonafhankelijken komen grote verschillen in opleiding voor; vandaar wellicht dat Wright in zijn nieuwe indeling (1985) de loonafhankelijke groepen (inclusief proletariaat) elk heeft onderscheiden naar 'kwalificatievoordelen', op te vatten als het niveau van opleiding. Door drie niveaus van opleiding te onderscheiden ontstaan uit de drie loonafhankelijke klassen *negen* klassen (totaal dus 12 klassen in de nieuwe indeling), waarvan sommige, zoals we zullen zien, zeer weinig voorkomen, zoals 'managers' met een lage tot zeer lage opleiding. Aangezien Dekker en Ester zich voornamelijk baseren op de oude indeling van Wright (op.cit., p. 10) zullen wij hier niet verder op de nieuwe ingaan, hoewel we wel vergelijkende resultaten zullen vermelden.

3. Methode en Data

Op basis van de studies 'Culturele veranderingen in Nederland' uit 1975 en 1980 zijn de klassenindelingen van Wright exact nageconstrueerd volgens de instructies van Dekker en Ester (zie noot 1). Wij beperken ons in de presentatie tot vermelding van de resultaten op basis van de indeling van respondenten in klassen met gebruikmaking (zo nodig) van gegevens van het 'hoofd' van het huishouden. Dit noemen Dekker en Ester de indeling op basis van 'huishouden'. Deze indeling heeft enkele voordelen (resp. minder nadelen) vergeleken met de andere indelingsbases. De bourgeoisie bij voorbeeld bevat bij deze indeling voldoende aantallen respondenten – wat bij de andere indelingen soms niet het geval is – en heeft inderdaad de hoogste opleiding, inkomen, welstand en subjectieve klasse.

4. Resultaten

a. *Empirische validiteit van de Wright-indelingen* – De relaties van beide klassenindelingen van Wright over beide jaren (1975, 1980) met de vier conventionele klasse-indicatoren opleiding, inkomen, welstand en subjectieve klasse worden vermeld in tabel 1 (zie ook figuur 1).

In Tabel 1 en Figuur 1 kan duidelijk worden waargenomen dat het verband tussen de klassenindelingen van Wright en de conventionele klasse-indicatoren niet lineair is. Het proletariaat heeft zowel in de oude indeling van Wright als in de nieuwe weliswaar gemiddeld het laagste opleidingsniveau maar het opleidingsniveau van kleine werkgevers en zelfstandigen is (veel) lager

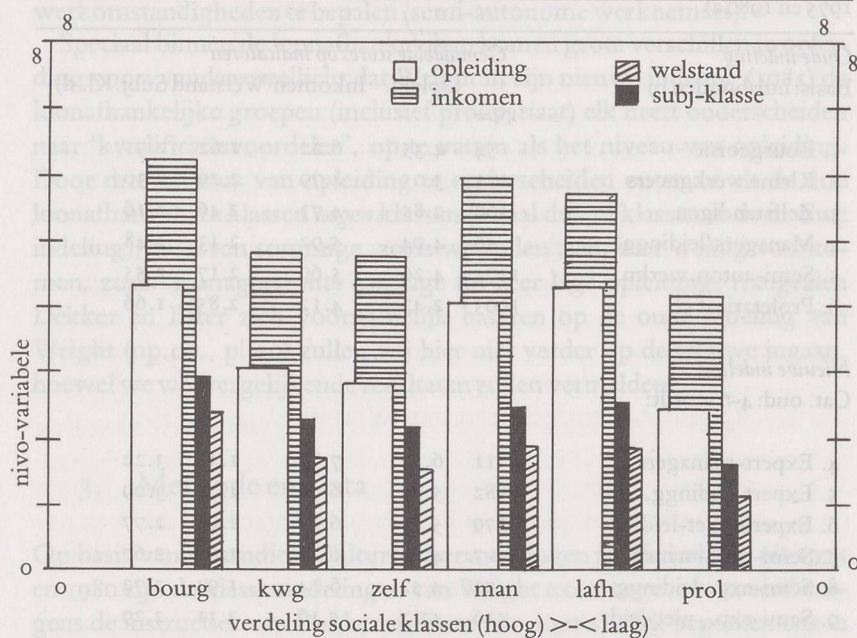
Tabel 1: De klassenindelingen van Wright en conventionele klasse-indicatoren, 1975 en 1980 a)

Oude indeling Basis: huishouden b)	Gemiddelde scores op indicatoren				
	N=	Opleid.	Inkomen	Welstand	Subj. Kl. d)
1. Bourgeoisie	54	4.35	6.22	1.62	2.91
2. Kleine werkgevers	273	3.05	4.79	2.29	2.30
3. Zelfstandigen	169	2.85	4.73	2.46	2.16
4. Managers/leidingg.	56	4.04	5.92	2.13	2.48
5. Semi-auton. werkn.	1175	4.26	5.69	2.17	2.55
6. Proletariaat c)	1603	2.42	4.12	2.85	1.66
<i>Nieuwe indeling</i>					
Cat. oud: 4-6 wordt:					
4. Expert-managers	11	6.27	7.80	1.36	3.22
5. Expert-leidingg.	182	5.73	6.96	1.72	3.09
6. Experts-niet-leid.	279	5.49	6.08	1.98	2.77
7. Semi-exp.-managers	7	4.86	6.29	1.67	2.67
8. Semi-exp.-leidingg.	93	4.52	6.14	1.94	2.72
9. Semi-exp., niet-leid.	516	4.17	5.16	2.31	2.29
10. Ongekw. managers	6	2.33	6.33	2.00	2.50
11. Ongekw. leidingg.	56	2.71	5.15	2.86	2.28
12. Proletariaat c)	1684	2.19	4.12	2.81	1.63
Totaal N=3330		Pearson produkt-moment correlaties			
Oude klassenindeling		.17	.18	.27	.31
Nieuwe klassenindeling		.42	.31	.38	.44

Noten

- Studies 'Culturele veranderingen in Nederland' over 1975 en 1980 gecombineerd: Totale N= 3984. Veldwerk uitgevoerd door het NIPO BV te Amsterdam in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau. 83.6% van alle gevallen kan worden geclassificeerd. (N= 3330).
- CLASS 2 resp. KLAS 2; zie Dekker en Ester (1986: 20).
- De omvang van het 'proletariaat' verschilt enigszins door iets andere definities en operationalisering.
- Voor de gebruikte indelingen van het opleidingsniveau, inkomen, welstand (interviewer-schatting) en subjectieve klasse (de klasse waartoe men zichzelf rekent): zie Dekker en Ester (1986: 13-18).
Ranges voor opleiding: 1-7; inkomen: 1-8; welstand: 4-1 (1=hoog) en subjectieve klasse: 1-4.

Figuur 1: Kenmerken Wright-klassenindeling (klas 2; oud)

Noot: bourg = bourgeoisie; kwg = kleine werkgevers; zelf = zelfstandigen; man = managers; lafh = loonafhankelijken; prol = proletariaat

dan dat van de managers-leidinggevenden en de semi-autonome werknemers (oude indeling) en ook veel lager dan dat van de semi-expert- en expert-leidinggevenden en managers in de nieuwe indeling van Wright.

In de oude indeling is het opleidingsniveau van de bourgeoisie het hoogst, maar niet veel hoger dan dat van de op één na laagste klasse: de semi-autonome werknemers. In de nieuwe indeling van Wright vertonen alle expert-managers en leidinggevenden en bijna alle semi-expert-managers en leidinggevenden een hoger opleidingsniveau dan de bourgeoisie.

Voor inkomen is de relatie met de klassenindelingen van Wright vergelijkbaar met die voor opleiding. Het proletariaat vertoont het laagste inkomensniveau en zelfstandigen en de kleine werkgevers vertonen relatief lage inkomensniveaus vergeleken met de managers en leidinggevenden. In de oude indeling van Wright heeft de bourgeoisie het hoogste inkomen; in de nieuwe indeling hebben de expert-managers en expert-leidinggevenden hogere inkomens dan de bourgeoisie.

Voor welstand (geschat door de interviewer) en subjectieve klasse gelden soortgelijke verhoudingen: het proletariaat vertoont de laagste wel-

stand en schat zichzelf in in de laagste klasse; voor de bourgeoisie geldt het omgekeerde, maar: in de oude indeling van Wright vertonen de managers een hoger niveau van welstand dan de zelfstandigen en kleine werkgevers en in de nieuwe indeling van Wright hebben de expert-managers een hoger niveau van welstand dan de bourgeoisie.

In de oude indeling van Wright is de subjectieve inschatting van de eigen klasse weliswaar het hoogst bij de bourgeoisie en het laagst bij het proletariaat, maar dit geldt niet voor de nieuwe indeling: daar scoren de expert-managers en expert-leidinggevenden hoger dan de bourgeoisie. De tussenliggende klassen vertonen in beide indelingen een onregelmatig verband.

Vergelijken wij de bezitters van produktiemiddelen (bourgeoisie, kleine werkgevers en kleine zelfstandigen) met alle *niet*-bezitters (behalve het proletariaat) dan hebben deze bezitters te zamen een lagere opleiding, inkomen, welstand en subjectieve klasse; het proletariaat scoort echter nog weer lager dan de bezitters.

Speciaal de oude indeling van Wright vertoont slechts een zwakke lineaire relatie met de vier traditionele klasse-indicatoren; de nieuwe indeling van Wright vertoont een wat sterker verband doordat opleiding daarin is verdisconteerd. Het proletariaat, volgens Wright, vertoont steeds de laagste score op elk der traditionele indicatoren.

Hoewel de bourgeoisie het hoogst en het proletariaat het laagst scoort op vier traditionele klasse-indicatoren, is het verband zoals al opgemerkt niet lineair. Tabel 2 illustreert dit gebrek aan validiteit nogmaals: valideert men drie traditionele indicatoren voor sociale klasse en beide Wright-indelingen aan 'inkomen', dan blijkt de zeer lage correlatie voor de oude indeling van Wright en de matige relatie voor de nieuwe indeling. Bij cross-tabulatie is ons voorts gebleken dat de (hogere) 'vrije beroepen' samen met de 'boeren en tuinders' de klasse der 'zelfstandigen' vormen, de 'hogere en middelbare employées' de klasse der 'autonome loonafhankelijken', en ten slotte de 'lagere employées' met de 'geschoolde en ongeschoolde arbeiders' het 'proletariaat'. Vooral de indeling van de zeer hoog opgeleide en zeer goed betaalde hogere employées in de op één na laagste klasse roept vraagtekens op. Op de validiteit van de klassenindelingen van Wright valt ons inziens dus nogal wat af te dingen.²

b. *Relatie van sociale klasse-indicatoren en Wrights klassenindelingen met autoritarisme en autoritaire attitudes* – Tabel 3 geeft aan dat elk der traditionele klasse-indicatoren een lineair verband vertoont met de korte F-schaal en vijf attitudeschalen welke alle behoren tot het autoritarisme-domein: 'Internationalisme', 'Vrijheid van meningsuiting', 'Conventionalisme ten

Tabel 2: Predictieve validiteit: sociale klasse-indicatoren en Wright-klassenindelingen: relaties met inkomen^a

Sociale klasse-indicatoren en Wright-klassenindelingen	Inkomen
opleidingsniveau	.41 ^b
welstand	.50
subjectieve klasse	.52
Wright-indeling (oud) ^c	.18
Wright-indeling (nieuw) ^c	.31

Noten:

- a) N's = variëren tussen 2850 en 3964
 b) Alle: $p > .001$; Pearson produkt-moment correlaties
 c) Op basis van 'hoofd huishouden' (zie tekst en Tabel 1)

aanzien van man-vrouwrollen', 'Autoritaire ouder-kindrelatie' en 'Tolerantie ten aanzien van homoseksuelen'. In alle gevallen vertoont opleiding de sterkste (en een relatief sterke) relatie.³

'Democratische attitude' (de houding ten aanzien van inspraak en medezeggenschap) behoort *niet* direct tot het autoritarismesyndroom: de relaties met de klasse-indicatoren zijn zwak en negatief: *de lagere 'klassen' staan positiever tegenover inspraak dan de hogere!* De houding die *gekant* is tegen vergroting van inspraak en medezeggenschap hangt weliswaar licht positief samen met autoritarisme, maar de samenhang met sociale klasse-indicatoren is tegengesteld aan die van de (andere) autoritarismeschalen.⁴

Tabel 3 geeft ook nadere informatie over de relatie van de klassenindelingen van Wright met autoritarisme en autoritaire attitudes. De oude klassenindeling van Wright heeft slechts *niet-significante* en te verwaarlozen relaties met autoritarisme en autoritaire attitudes; de nieuwe indeling slechts zwakke (maar *wel* significante) relaties (democratische attitude vormt weer een uitzondering).

Tabel 4 geeft meer gedetailleerde informatie over de relatie tussen de klassenindelingen van Wright en de autoritarisme-indicatoren. Voor wat betreft de oude indeling van Wright valt speciaal op dat de verschillen in autoritarismescores voor de klassen tamelijk gering zijn. Het proletariaat is het meest autoritair ten aanzien van de korte F-schaal. Niettemin vertoont het proletariaat in deze oude indeling van Wright *niet* de laagste score op 'Internationalisme' noch op 'Tolerantie ten aanzien van homoseksuelen' en *niet* de hoogste score op 'Conventionele man-vrouwrolopvatting'

Tabel 3: Relatie tussen klasse-indicatoren en Wright-klassenindelingen met autoritarisme en autoritaire attitudes a)

	F-schaal	Attitudeschalen					
		intern	vrijmen	conv-mv	autokr	tolhom	dematt b)
Klasse-indicatoren:							
opleiding	-.39	.29	.29	-.28	-.39	.25	-.08 c)
inkomen	-.18	.12	.15	-.17	-.22	.20	-.15
welstand	-.17	.11	.08	-.15	-.21	.14	-.06
subj. klasse	-.24	.14	.09	-.19	-.24	.15	-.10
Klassenindelingen volgens Wright:							
Wright (oud-allen)	-.06	.03	.05	-.02	-.06	.06	-.13
Right (nieuw-allen)	-.16	.10	.04	-.08	-.15	.06	-.10

Noten:

- a. Zie noten bij tabel 1 en 2.
 b. Voor de korte F-schaal en de gebruikte attitudeschalen: zie Middendorp (1979, 1982). Intern: internationalisme; vrijmen: vrijheid van meningsuiting; convmv: conventionele man-vrouwrolopvatting; autokr: autoritaire ouder-kindrelatie; tolhom: tolerantie t. a. v. homoseksuelen; dematt: democratische attitude (inspraak, medezeggenschap).
 c. Alle correlaties volgens Pearson (produkt-moment); * = niet significant ($p > .05$).

en 'Autoritaire ouder-kindrelatie'. Daarentegen scoort het proletariaat bijna het hoogst op 'Vrijheid van meningsuiting' (en het hoogst op 'Democratische attitude' in termen van inspraak en medezeggenschap).

Behalve ten aanzien van deze laatste houding scoort het proletariaat echter *significanter* hoger op de F-schaal en de autoritaire attitudes *vergeleken met alle overige klassen te zamen* en vergeleken met de *andere loonafhankelijken* te zamen. Het is echter duidelijk, mede op basis van de elkaar voor een groot deel overlappende verdelingen, dat het proletariaat volgens de oude indeling van Wright bepaald niet 'het monopolie' op autoritaire denkbeelden heeft, vooral niet in termen van *concrete attitudes*. Behalve ten aanzien van de korte F-schaal is de arbeidersklasse slechts relatief autoritair (maar *niet het meest* autoritair) ten aanzien van nationalisme en rolopvattingen in de niet-direct politieke privé-sfeer.⁵ Zij neigt tot anti-autoritair stellingen in belangrijke politieke sferen als 'Vrijheid van meningsuiting' en is zelfs het meest geporteerd voor allerlei vormen van inspraak. Vooral de

Tabel 4: Klassenindelingen van Wright en autoritarisme-indicatoren (F-schaal en attitudes)

	N =	F-schaal	intern	gemiddelde scores op indicatoren a)			tolhom	dematt b)
				vrijmen	convmv	autokr		
Beide indelingen								
1. Bourgeoisie	54	4.65	1.02	3.07	1.09	1.83	2.50	1.04
2. Kleine werkgevers	273	4.95	0.92	3.36	1.12	2.41	2.23	1.45
3. Zelfstandigen	169	4.88	0.84	3.04	1.21	2.56	2.21	1.31
Oude indeling								
4. Managers/leidingg.	56	4.80	0.63	3.20	1.00	2.45	2.43	1.13
5. Semi-auton. werknemers	1175	4.27	1.15	3.84	0.80	1.98	2.60	1.74
6. Proletariaat	1603	5.13	0.82	3.47	1.17	2.55	2.28	1.85
Nieuwe indeling								
4. Expert-managers	11	4.00	0.36	4.18	0.45	1.91	2.82	0.82
5. Expert-leidingg.	182	3.60	1.45	4.30	0.55	1.57	2.73	1.74
6. Experts-niet-leid.	279	4.01	1.37	4.17	0.65	1.66	2.72	1.84
7. Semi-exp.-managers	7	5.14	0.71	2.71	1.14	2.86	2.57	0.71
8. Semi-exp.-leidingg.	93	4.28	1.12	3.53	0.94	2.16	2.56	1.42
9. Semi-exp., niet-leid.	516	4.28	1.08	3.79	0.86	1.97	2.61	1.84
10. Ongekw. managers	6	5.50	0.17	1.33	1.50	2.83	2.17	0.83
11. Ongekw. leidingg.	56	4.89	0.91	3.07	0.80	2.41	2.43	1.55
12. Proletariaat	1684	5.20	0.79	3.57	1.18	2.61	2.26	1.81

a. Gemiddelden tussen schalen *niet*, binnen schalen *wel* vergelijkbaar. Tussen schalen alleen relatieve verschillen vergelijkbaar.
 b. Voor afkortingen schalen: zie tabel 3 en Middendorp (1979).

kleine werkgevers, de zelfstandigen en de managers zijn nogal eens autoritairder dan – of (bijna) even autoritair als – het proletariaat.

De nieuwe indeling van Wright geeft een nog gedifferentieerder beeld. Noch op de korte F-schaal noch op één der autoritaire attitudes heeft de arbeidersklasse nu de hoogste F-score. De ongekwalificeerde managers (zeer gering in aantal overigens) scoren hoger op de korte F-schaal en ook in het algemeen hoger dan de arbeidersklasse op de autoritaire attitudes. Ook een aantal andere klassen scoren soms meer in autoritaire richting dan het proletariaat: de expert-managers op nationalisme; de semi-expert-managers en de ongekwalificeerde leidinggevendenden ten aanzien van vrijheid van meningsuiting; de semi-expert-managers op conventionalisme ten aanzien van man-vrouwrollen en autoritaire ouder-kindrelatie. Dit zijn echter alle zeer kleine groepen in verhouding tot het grote proletariaat.

Overigens blijkt in de nieuwe indeling van Wright ook dat nu sommige andere klassen iets hoger scoren dan het proletariaat op 'Democratische attitude' ten aanzien van inspraak en medezeggenschap, namelijk de experts en semi-experts die niet leidinggevend zijn (de verschillen zijn echter niet significant).

5. Conclusies en discussie

Op grond van onze analyses concluderen wij het volgende. Ten eerste, in tegenstelling tot Dekker en Ester moeten wij vaststellen dat het proletariaat (volgens de definities van Wright) wel degelijk in sterkere mate blijkt geeft van autoritaire attitudes en autoritarisme zoals gemeten volgens de korte F-schaal, *vergeleken met alle andere klassen respectievelijk alle andere loonafhankelijke klassen te zamen*. Ten tweede stellen wij vast dat het verschil tussen de autoritaire instelling van het proletariaat en die van de andere klassen volgens Wright weliswaar niet groot is, *maar dat dit geringe verschil mede geweten moet worden aan de beperkte validiteit van Wrights klassenindelingen*. Deze neomarxistische benadering van het klasseverschijnsel leidt tot operationalisering ervan welke niet-lineaire en opmerkelijk zwakke relaties vertonen met alle gebruikelijke conventionele klasse-indicatoren zoals met name opleiding en inkomen, maar ook welstand (als geschat door de interviewer) en subjectieve klassepositie (klassebewustzijn, zou men kunnen stellen). De vraag is welke betekenis men in de huidige westerse 'postindustriële' maatschappijen moet of kan toekennen aan een neomarxistisch klassebegrip waarin de vrije beroepen te zamen met de boeren en tuinders in één categorie 'zelfstandigen' vallen, en waarin *hogere em-*

ployés (met de op een na gemiddeld hoogste opleiding) gerekend moet worden tot de op één na 'laagste' sociale klasse. Hier wreekt zich ook dat de klassenindeling van Wright een *typologie* is welke berust op ten minste twee indelingscriteria: het al dan niet bezitten van produktiemiddelen, en: de wijze van produktie. Het *bezitten* van produktiemiddelen is echter in de huidige maatschappelijke constellatie vaak minder belangrijk dan de feitelijke zeggenschap over het gebruik ervan. Ook verschillen in produktiewijzen lijken in de huidige maatschappij niet altijd even relevant: 'eenvoudige warenproduktie' kan zowel een hoge opleiding vereisen als slechts een lage, alswel een hoge respectievelijk lage inkomenssituatie tot gevolg hebben. Dat Wrights klassenindeling niet lineair gerelateerd is aan opleiding, inkomen, welstand en klasseidentificatie mag dan geen verwondering wekken; de vraag naar de validiteit van zijn klassenindelingen is daardoor nadrukkelijk aan de orde. Wij zijn van mening dat de empirische en theoretische validiteit van Wrights klassenindelingen onvoldoende is.

Het lijkt ons in de huidige maatschappelijke verhoudingen niet zo zinvol om klassenindelingen te hanteren welke nauwelijks relevant lijken (in termen van 'levenskansen') voor cruciale variabelen als opleiding en inkomen. Als wij bij voorbeeld de opleidingscomponent van de voor de huidige maatschappij relevante maatschappelijke statusonderscheidende criteria bij de kop nemen⁶, dan blijkt dadelijk de sterke lineaire relatie met autoritarisme en autoritaire attitudes. Dit gegeven lijkt ons theoretisch en maatschappelijk relevanter dan de zwakke relatie van Wrights klassenindelingen met autoritarisme.

In één opzicht zijn wij het wel met Dekker en Ester eens: het proletariaat volgens Wright heeft niet het 'monopolie' van autoritaire attitudes. Dat wil zeggen dat het proletariaat volgens Wright *niet over de hele linie in belangrijke mate hoger scoort op autoritarisme-indicatoren dan elk der andere klassen afzonderlijk*. Maar gezien de te beperkte empirische en theoretische validiteit van Wrights klassenindelingen, en in het licht van wat hierboven al is opgemerkt, lijkt ons dit resultaat van beperkte theoretische en maatschappelijke relevantie. De relatie van met name opleiding met autoritarisme lijkt ons van veel meer betekenis.

Wij willen ten slotte nog kort ingaan op de *interpretatie* van de relatie tussen opleiding en autoritarisme. Waardoor zou een relatief gering opleidingsniveau tot relatief sterke autoritaire attitudes predisponeren? Middendorp (1978, 260 e.v., 320 e.v.) heeft gesuggereerd dat een interpreterend mechanisme 'anomia' zou kunnen zijn (Seeman 1960). Een geringe opleiding geeft aanleiding tot relatief hoge anomia: de beschikbare kennis om de maatschappelijke realiteit te onderkennen is immers gering. Vanuit een dergelijke onzekerheid ontstaat dan de tendens om *zekerheid te zoeken*

in allerlei 'autoritaire' opvattingen, met name opvattingen met betrekking tot de directe leefsituatie (sociale attitudes in de privé-sfeer). Een hoge mate van anomia leidt aldus tot relatief sterke autoritaire tendenties.

Het lijkt (normatief gesproken) wel aanbevelenswaardig om voor deze tendenties een open oog te hebben en ze niet te ontkennen – noch te dramatiseren. In specifieke termen leidt dit immers allerm minst tot 'autoritaire ondergeschiktheid' in de zin van opvattingen over inspraak en medezeggenschap. Ook in dit opzicht moeten de autoritaire tendenties welke voortkomen uit relatief geringe opleiding (en meestal ook inkomen) en welke lopen via de onzekerheid over maatschappelijke zaken zoals geïndiceerd door 'anomia', worden gerelativeerd. Pogingen om het verband tussen opleiding en autoritaire attitudes verder te interpreteren verdienen dan ook aanbeveling.

Noten

1. Wij hebben de analyse van Dekker en Ester (1986) gerepliceerd op basis van de gecombineerde data van de studies 'Culturele veranderingen in Nederland' over de jaren 1975 en 1980, en op basis van door hen verstrekte informatie over de wijze waarop de klassenindelingen van Wright waren geconstrueerd. Voor de verstrekte informatie zijn wij hen zeer erkentelijk.

2. De beroepenindeling in de NIPO-studies 'Culturele veranderingen in Nederland' (Sociaal en Cultureel Planbureau) waaruit de Wright-klassenindelingen zijn geconstrueerd, is als volgt:

1. Bedrijfshoofden (zelfstandigen) en directeurs van bedrijven met 10 of meer man/vrouw personeel
2. Idem, met 9 of minder man/vrouw personeel
3. Zelfstandige beoefenaren van hogere vrije beroepen
4. Zelfstandige boeren en tuinders
5. Hogere employés
6. Middelbare employés
7. Lagere employés
8. Geschoolde arbeiders
9. Ongeschoolden en landarbeiders.

3. De korte F-schaal en de attitudes zijn geconstrueerd volgens Middendorp (1978, 1979). Het autoritarismesyndroom is een autoritarismefactor in een factoranalytische oplossing van het 'progressief-conservatief domein' van attitudes, inclusief de korte F-schaal (zie bij voorbeeld Middendorp 1979: 99).

4. Zie weer Middendorp (1979: 99) waar blijkt dat 'democratische attitudes' ten aanzien van inspraak en medezeggenschap geen hoge factor-lading vertoont op de 'autoritarisme' factor.

5. Voor een discussie ten aanzien van deze interpretatie van 'working class authoritarianism', zie Middendorp (1978: 260-264).

6. Voor de relevantie van opleiding als allocatiemechanisme voor inkomen en beroepsituatie, zie bij voorbeeld Berting (1985).

Literatuur

- Adorno, T.W., E. Frenkel en Brunswik, D.J. Levinson, R.N. Sanford, *The Authoritarian Personality*. Harper and Row, New York 1950.
- Berting, J., In het brede maatschappelijke midden: de veranderende positie van de middengroepen in de Nederlandse samenleving tussen 1850 en 1980. In: F.L. van Holthoorn (red.), *De Nederlandse samenleving sinds 1815, Wording en Samenhang*. Van Gorcum, Assen/Maastricht 1985.
- Dekker, P., en P. Ester, Sociale klasse en autoritarisme: sterke leiders, zwakke verbanden. *Acta Politica* (1986), 1, 3-37.
- Grabb, E.G., Working class authoritarianism and tolerance for outgroups: a reassessment. *Public Opinion Quarterly* (1979), 43., 36-47.
- Lipset, S.M., Democracy and working class authoritarianism. *American Sociological Review* (1959), 24, 482-502.
- Lipsitz, L., Working class authoritarianism: a reevaluation. *American Sociological Review* (1965), 30, 103-109.
- Meloen, J.D., *De autoritaire reactie in tijden van welvaart en crisis*. Dissertatie, Amsterdam 1983.
- Middendorp, C.P., *Progressiveness and conservatism; the fundamental dimensions of ideological controversy and their relationship to social class*. Mouton Publishers, Den Haag 1978;
Ontzuiling, politisering en restauratie in Nederland; progressiviteit en conservatisme in de jaren 60 en 70. Boom, Meppel/Amsterdam 1979;
 Ontwikkelingen ten aanzien van de progressief-conservatief tegenstelling in Nederland in de jaren 70. *Jaarboek van de Nederlandse Vereniging van Marktonderzoekers*, 1982, 85-100.
- Miller, S.M., en F. Riesman, Working class authoritarianism: a critique of Lipset. *British Journal of Sociology* (1961), 12, 262-276.
- O'Neil, N., *Fascism and the working class*, Shakti Publications, Middlesex 1982.
- Seeman, M., On the meaning of alienation. *American Sociological Review* (1959), 24, 783-791.
- Wright, E.O., *Class, crisis and the State*, Verso, Londen 1979; *Classes*, Verso, Londen 1985.

Klassepositie als determinant van autoritarisme; een reactie op Meloen en Middendorp

Paul Dekker en Peter Ester

Voor een juist begrip van onze keuze voor het sociale klassenmodel van Eric Olin Wright (1979 en 1985) ter bestudering van de relatie tussen sociale klasse en autoritarisme (Dekker en Ester 1986), is het noodzakelijk terug te gaan naar het artikel van Lipset (1959) en de mede daarop gebaseerde onderzoekstraditie die onze studie inspireerden. Lipset stelt dat de lagere sociale klassen in vergelijking tot de hogere sociale klassen meer gepredisponerd zijn tot autoritaire, extreme, rigide en intolerante denkbeelden en gedragingen. Zich beroepend op bevindingen uit Amerikaanse surveys meent Lipset aan te tonen dat de lagere sociale klasse zich kenmerkt door negatieve attitudes ten aanzien van democratische verworvenheden zoals burgerrechten voor politieke en etnische minderheden, minder steun betuigt aan een internationalistisch georiënteerde buitenlandse politiek, aan een liberale immigratiewetgeving en aan een meerpartijensysteem, zich meer aangetrokken voelt tot totalitaire politieke bewegingen (zoals communisme en fascisme) en tot extreem religieuze organisaties (zoals chiliastische en fundamentalistische sekten). De verklaring die hij aandraagt voor dit fenomeen van 'working-class authoritarianism' is wat hij benoemt als de typische situatie van personen uit de lagere sociale klasse. Kenmerkend voor deze situatie acht Lipset: lage opleiding, geringe participatie in politieke en vrijwilligersorganisaties, beperkte informatie over publieke issues, economische en psychologische onzekerheid. De lagere sociale klasse is in hoge mate geïsoleerd van belangrijke activiteiten, controverses en instituties binnen een democratische samenleving. In dit isolement kan van de politieke realiteit geen beeld worden geïnternaliseerd dat is gebaseerd op normen van wederzijdse tolerantie en geleidelijke verandering. Voorts wijst hij erop dat personen behorend tot de lagere sociale klasse relatief meer blootgesteld zijn in hun vroege kinderjaren aan bestraffing, gebrek aan liefde en een algemene atmosfeer van spanning en agressie. Deze ervaringen zouden dan psychisch vertaald worden in etnische vooroordelen, politiek autoritarisme en het zich aansluiten bij chili-